

Opzeggen duurovereenkomsten voor onbepaalde tijd: de regels op een rij

Bb 2016/54

Ook als een overeenkomst voorziet in een regeling van de opzegging, kunnen de eisen van redelijkheid en billijkheid in verband met de aard en inhoud van de overeenkomst in de omstandigheden van het geval in de weg staan aan opzegging, opzegging zonder zwaarwegende grond, opzeggen op een bepaald moment, of opzegging zonder aanbod tot betaling van een vergoeding.

1. Inleiding

Het leerstuk van opzegging van duurovereenkomsten is bij uitstek een leerstuk wat is en wat wordt gevormd door de rechtspraak. Niet alleen omdat voor onbenoemde duurovereenkomsten een wettelijke regeling ontbreekt, maar ook omdat een contractuele regeling van opzegging, niet zelden met succes, door de redelijkheid en billijkheid wordt aangevuld of aan de kant gezet. Wat hulp bij het verkrijgen van overzicht in de rechtspraak over de opzegging van duurovereenkomsten van onbepaalde tijd is dan ook geen overbodige luxe. In het arrest *HR 10 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1134, Bb 2016/54.1*, zet de Hoge Raad de vigerende regels op een rij.

2. Voorafgaand aan cassatie: de feiten, de rechtbank, het hof

De feiten die ten grondslag lagen aan het arrest van 10 juni 2016 kunnen kort worden samengevat. Eiser in cassatie, het Pensioenfonds, is een ondernemingsfonds en voerde tot 1 januari 2012 in die hoedanigheid de pensioenregeling uit voor gedaagde in cassatie, Alcatel-Lucent. Ter uitvoering van de pensioenregeling is tussen partijen een uitvoeringsovereenkomst gesloten. De uitvoeringsovereenkomst voorziet in een 'exit-bepaling':

“Deze overeenkomst is schriftelijk aangegaan voor onbepaalde tijd. Zij kan door elk der partijen schriftelijk worden opgezegd met inachtneming van een opzegtermijn van minstens zes maanden, met dien verstande dat de overeenkomst niet eerder zal eindigen dan op 31 december (...) van het jaar volgend op dat waarin de opzegging heeft plaatsgevonden. Na beëindiging behouden partijen jegens elkaar de verplichtingen uit deze overeenkomst over de periode gelegen voor de datum van beëindiging.”

Omdat het Pensioenfonds in 2008 niet over het wettelijk vereiste minimale eigen vermogen beschikte heeft het Pensioenfonds een herstelplan bij de Nederlandse Bank moeten indienen om te voorzien in de aangroei van het eigen vermogen. Op basis van dit herstelplan rustte er op Alcatel-Lucent

de verplichting herstelbetalingen te doen totdat, uiterlijk in 2023, zou worden voldaan aan het vereiste eigen vermogen. Op 29 september 2010 heeft Alcatel-Lucent de uitvoeringsovereenkomst met het Pensioenfonds, conform de exit-bepaling, opgezegd tegen 31 december 2011. Zij heeft hierbij aangegeven de overeengekomen herstelbetalingen tot 2023 te zullen blijven voldoen. Volgens het Pensioenfonds was Alcatel-Lucent haar echter meer dan deze herstelbetalingen verschuldigd. Reden waarom het fonds Alcatel-Lucent in rechte heeft betrokken.

In eerste aanleg heeft het Pensioenfonds onder meer een verklaring voor recht gevorderd dat Alcatel-Lucent de kosten voortvloeiend uit de opzegging van de uitvoeringsovereenkomst moet betalen, zijnde de kosten voor aanpassing van het beleggingsbeleid en/of kosten voor aanpassing van het risicobeleid en/of kosten voor aanpassing van de governance. De kantonrechter heeft de vorderingen afgewezen. Ook het hof heeft geoordeeld dat het Pensioenfonds niet meer van Alcatel-Lucent kan verlangen dan de herstelbetalingen waartoe Alcatel-Lucent zich jegens het Pensioenfonds heeft bereid verklaard. Hiertoe oordeelde het hof dat noch de uitvoeringsovereenkomst, noch een andere juridische grondslag met zich brengt dat Alcatel-Lucent meer zou moeten betalen dan de herstelverplichtingen. Aldus heeft het hof het vonnis van de kantonrechter bekrachtigd.

3. Cassatie: klachten Pensioenfonds, oordeel Hoge Raad

Klachten Pensioenfonds

Het Pensioenfonds heeft verschillende klachten gericht tegen het arrest van het hof. De klacht die van belang is voor het leerstuk van opzegging van onbenoemde duurovereenkomsten ziet op de schadevergoeding, die Alcatel-Lucent op grond van de redelijkheid en billijkheid zou zijn verschuldigd na opzegging van de uitvoeringsovereenkomst. Het Pensioenfonds stelt dat het hof ten onrechte aan haar betoog voorbij is gegaan dat Alcatel-Lucent op basis van de redelijkheid en billijkheid de uitvoeringsovereenkomst niet mocht opzeggen zonder dat adequate schadevergoeding zou worden geboden aan het Pensioenfonds, (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden.

Hoge Raad

De Hoge Raad oordeelt in rechtsoverwegingen 4.4.1 tot en met 4.5 dat de klacht van het Pensioenfonds terecht is. Ter onderbouwing van dit oordeel overweegt de Hoge Raad allereerst dat voor de opzegging van een uitvoeringsovereenkomst geen andere regels gelden dan in het algemeen gelden voor de opzegging van duurovereenkomsten die voor onbepaalde tijd zijn aangegaan.

Vervolgens zet de Hoge Raad deze algemene regels voor de opzegging van duurovereenkomsten op een rij: als uitgangspunt geldt dat opzegging mogelijk is, ongeacht of wet

¹ Ilse Bakker is advocaat bij Van Benthem & Keulen N.V. te Utrecht.

en overeenkomst voorzien in een regeling van opzegging. Uit onder meer de arresten De Ronde Venen/Stedin (HR 28 oktober 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ9854, Bb 2016/54.2) en Auping/Beverlaap (HR 14 juni 2013, ECLI:NL:HR:2013:BZ4163, Bb 2016/54.3) volgt desalniettemin dat de eisen van redelijkheid en billijkheid in verband met de aard en inhoud van de overeenkomst kunnen meebrengen dat opzegging slechts mogelijk is indien een voldoende zwaarwegende grond voor de opzegging bestaat, dat een bepaalde opzegtermijn in acht moet worden genomen, of dat de opzegging gepaard moet gaan met het aanbod tot betaling van een (schade) vergoeding. Om het juridisch kader compleet te maken, refereert de Hoge Raad vervolgens aan het arrest Provincie Noord-Holland/Gemeente Amsterdam (HR 15 april 2016, ECLI:NL:HR:2016:660, Bb 2016/54.4), waarin is bepaald dat een voor onbepaalde tijd gesloten duurovereenkomst *zonder opzegregeling*, naar de bedoeling van partijen desalniettemin niet-opzegbaar kan zijn, met dien verstande dat de wederpartij van degene die zich op de niet-opzegbaarheid beroept, onder omstandigheden daartegen een beroep kan doen op, kort gezegd, artikel 6:248 lid 2 BW en 6:258 BW. Dan de categorie duurovereenkomsten voor onbepaalde tijd *met opzegregeling*. In de arresten De Ronde Venen/Stedin en Auping/Beverlaap ging het immers om duurovereenkomsten voor onbepaalde tijd *zonder opzegregeling*. De uitvoeringsovereenkomst in casu bepaalde dat de overeenkomst kon worden opgezegd met inachtneming van een opzegtermijn van ten minste zes maanden en kende derhalve wel een opzegregeling. De Hoge Raad overweegt in dit kader in algemene zin dat ook als een overeenkomst voorziet in een regeling van de opzegging, de eisen van redelijkheid en billijkheid in verband met de aard en inhoud van de overeenkomst in de omstandigheden van het geval in de weg kunnen staan aan respectievelijk opzegging, opzegging zonder zwaarwegende grond, opzegging op een bepaald moment, of opzegging zonder aanbod tot betaling van een (schade)vergoeding. Wat betekent dat dan in casu? Het hiervoor geschetste juridisch kader voor duurovereenkomsten voor onbepaalde tijd *met opzegregeling* toegepast, oordeelt de Hoge Raad vervolgens dat de vraag of de redelijkheid en billijkheid in de weg staan aan opzegging zonder betaling van schadevergoeding, afhankelijk is van de omstandigheden van het geval. In onderhavig geval kan onder meer gewicht toegekend worden aan:

- de aard van de betrokken belangen;
- de omstandigheid dat de Pensioenwet voor andere pensioenuitvoerders dan een ondernemingspensioenfonds voorziet in voorwaarden die gelden bij beëindiging van een uitvoeringsovereenkomst;
- de verplichtingen die reeds voor het Pensioenfonds gelden (zoals de herstelbetalingen);
- de aard van de uitvoeringsovereenkomst die betrekking heeft op pensioenaanspraken.

De Hoge Raad concludeert vervolgens dat het hof onvoldoende is ingegaan op de stellingen van het Pensioenfonds dat de aangevoerde schadeposten voor rekening van Alcatel-Lucent zouden moeten komen in verband met een leemte in de uitvoeringsovereenkomst, dan wel in verband met de om-

standigheid dat de uitvoeringsovereenkomst een duurovereenkomst voor onbepaalde tijd is en de beëindiging daarvan Alcatel-Lucent noopt tot betaling van schadevergoeding.

4. Conclusie: de regels op een rij

Schematisch weergegeven leiden de overwegingen van de Hoge Raad tot het volgende overzicht:

Opzeggen onbenoemde duurovereenkomsten onbepaalde tijd	
Zonder opzeggingsregeling:	Met opzeggingsregeling:
<ul style="list-style-type: none"> • Opzegging is in beginsel mogelijk. • De eisen van redelijkheid en billijkheid kunnen in verband met de aard en inhoud van de overeenkomst meebrengen dat opzegging slechts mogelijk is indien een voldoende zwaarwegende grond voor de opzegging bestaat, dat een bepaalde opzegtermijn in acht moet worden genomen, of dat de opzegging gepaard moet gaan met het aanbod tot betaling van een (schade)vergoeding. <p><i>HR 28 oktober 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ9854, Bb 2016/54.5, NJ 2012/685 (Ronde Venen/Stedin); HR 14 juni 2013, ECLI:NL:HR:2013:BZ4163, NJ 2013/341 (Auping/Beverlaap).</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Opzegging is in beginsel mogelijk volgens de opzeggingsregeling. • Ook als een overeenkomst voorziet in een regeling van de opzegging, kunnen de eisen van redelijkheid en billijkheid in verband met de aard en inhoud van de overeenkomst in de omstandigheden van het geval in de weg staan aan respectievelijk opzegging, opzegging zonder zwaarwegende grond, opzegging op een bepaald moment, of opzegging zonder aanbod tot betaling van een (schade)vergoeding. <p><i>HR 10 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1134, Bb 2016/54.6 (Alcatel)</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Overeenkomst kan naar de bedoeling van partijen ook niet-opzegbaar zijn, met dien verstande dat de wederpartij van degene die zich op de niet-opzegbaarheid beroept, onder omstandigheden daartegen een beroep kan doen op, kort gezegd, art. 6:248 lid 2 BW en 6:258 BW. <p><i>HR 15 april 2016, ECLI:NL:HR:2016:660, Bb 2016/54.7 (Provincie Noord-Holland/ Gemeente Amsterdam)</i></p>	

Naar aanleiding van het, uit de overwegingen in het arrest van 10 juni 2016 gedistilleerde, overzicht kunnen er drie (vervolg)vragen rijzen:

- (1) Is de overweging van de Hoge Raad over opzegging van onbenoemde duurovereenkomsten met een opzeggingsregeling nieuw?
- (2) Welke (algemene) factoren kunnen een rol spelen bij de toepassing van het juridisch kader?
- (3) Hoe verschilt het juridisch kader, althans de invulling daarvan voor duurovereenkomsten zonder opzeggingsregeling van het kader voor duurovereenkomsten met opzeggingsregeling?

(1) Nieuw? Nee, nieuw is de overweging van de Hoge Raad niet. Uit eerdere rechtspraak volgt reeds dat de redelijkheid en billijkheid in de weg kunnen staan aan een succesvol beroep op een contractuele *bevoegdheid tot beëindiging van een overeenkomst* (bijvoorbeeld het *ING/Keijzer-arrest*, HR 10 oktober 2014, ECLI:NL:HR:2014:2929, Bb 2016/54.8).

N.B. Hoewel de benoemde duurovereenkomst buiten het bereik van het arrest van 10 juni valt, vindt ook een wettelijke opzeggingsbevoegdheid haar grens in een in de gegeven omstandigheden naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbare uitoefening van die bevoegdheid. Ook in het geval er sprake is van een wettelijke opzeggingsregeling kan opzegging naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar zijn (bijvoorbeeld het *Phoenix-arrest*: HR 30 maart 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB0808, Bb 2016/54.9).

(2) Toepassing redelijkheid en billijkheid? Zoals ook uit het arrest van 10 juni 2016 volgt is het antwoord op de vraag of de eisen van redelijkheid en billijkheid in verband met de aard en inhoud van een overeenkomst in de weg staan aan respectievelijk opzegging, opzegging zonder zwaarwegende grond, opzegging op een bepaald moment, of opzegging zonder betaling van een (schade)vergoeding, afhankelijk van de omstandigheden van het geval. Hoewel begrijpelijk, blijft het hierdoor lastig bepaalbaar wat rechtens is. Zonder uitpuittend te kunnen of willen zijn, kunnen de volgende factoren handvatten bieden bij de toepassing van het juridisch kader:

- (a) de aanwezigheid en strekking van een eventuele opzeggingsregeling;
- (b) de aard van de belangen van de betrokken partijen;
- (c) de aard van de opgezegde overeenkomst;
- (d) de duur van de opgezegde overeenkomst;
- (e) de reden van opzegging;
- (f) de mate van afhankelijkheid van de opgezegde partij;
- (g) in hoeverre de opgezegde partij in staat is zich aan te passen aan de nieuwe situatie; en
- (h) de mate waarin investeringen zijn gedaan op verzoek van de opzeggende partij.

(3) Verschil? Maakt het dan niet uit of partijen een opzeggingsregeling zijn overeengekomen? Hoewel het juridisch kader voor onbenoemde duurovereenkomsten met en zonder opzeggingsregeling vergelijkbaar is, speelt een contrac-

tuele opzeggingsregeling wel degelijk een rol. Bij de toepassing van de redelijkheid-en-billijkheid-toets, zal immers acht (moeten) worden geslagen op alle 'omstandigheden van het geval'. Onderdeel hiervan is de contractuele opzeggingsregeling. Voor de hand ligt in dit geval dat de ruimte voor de aanvullende of beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid kleiner wordt naarmate er contractueel meer is bepaald over de wijze en gevolgen van opzegging.